

and humorous. ʿĀʾiṣḥa used to say: "There is no woman in whose skin I would rather be than Sawda's, except that she is somewhat envious". Sawda as well as Zaynab bt. Djahsh did not take part in the last pilgrimage, implying that God and his Prophet preferred them to remain in their home.

After Muḥammad's death, Sawda received a gift of money from ʿUmar, which she ordered to be dispersed like her share of the spoils of Khaybar. She died in Medina, in Shawwāl 54/September-October 674, during the caliphate of Muʿāwīya, who bought her house in the Mosque precincts, together with that of Safiyya, for 180,000 dirhams.

Bibliography: Ibn Hishām, 214, 242, 459, 787, 1001; Ibn Saʿd, viii, 35-39; Ibn Hanbal, *Musnad*, vi, 223, 271; Ṭabarī, i, 1767. 1769, iii, 2437-40; Aghānī, iv, 32; Ibn Ḥibbān, *K. al-Thiḳāt*, Ḥaydarābād 1973-82, iii, 183; Ibn al-Kaysarānī, *al-Djamʿ bayna kitābay Abi Naṣr al-Kalābādhi wa-Abi Bakr al-Iṣbahānī fī riḍāʾ al-Bukhārī wa-Muslim*, Ḥaydarābād 1905, ii, no. 2371; Dhahabī, *Siyar aʿlām al-nubalāʾ*, Beirut 1981-8, ii, no. 40; Ibn Ḥadjjar al-ʿAsḳalānī, *Iṣāba*, Cairo 1970-2, vii, nos. 11357, 11887; Caetani, *Annali dell' Islam*, i, 378-9; N. Abbott, *Aishah, the beloved of Mohammed*, Chicago 1942, 3-8, 11-12, 24, 26, 41-42, 44-45, 94, 197; *Sawda*, Cairo, Dār al-Maʿārif 1983.

(V. VACCA-[RUTH RODED])

SAWDA, MIRZĀ MUḤAMMAD RAFIʿ (1125-1195/1713-1781), a highly esteemed Urdu poet, was born in Dihlī. His father came from a military family of Kābul, and he settled in Dihlī, where he became a wealthy merchant. The future poet was a spendthrift in his youth, and after his father's death he soon disposed of his inheritance by riotous living. After a spell of soldiering, he turned to a poetical career, adopting the *takhalluṣ* of Sawdā (Ar. "melancholy, madness"), an apt name in an age when poets concentrated on *ghazal*. Perhaps it was also a pun on Persian *sawda* ("trade"), in allusion to his father's occupation (Saksena, *op. cit.*, 61). His courtly manners, due to his upbringing, enabled him to find patrons easily, and his undoubted poetic talents soon won him recognition. As was the usual custom, he concentrated largely on Persian: but the poet Khān-i Ārzū persuaded him to change to Urdu "a momentous decision which had a far-reaching effect on his poetic career and the development of Urdu poetry" (Sadiq, 83). Saksena (*op. cit.*, 66) describes him as the "Shakespeare of Urdu". And few will deny that he is a pioneer of Urdu poetry, and probably one of the six greatest poets of the 18th and 19th centuries.

Though he composed many *ghazal* poems—especially in his early years—he is not generally regarded as a master in the genre. Perhaps it would be more accurate to say that he does not project the accepted portrait of the *ghazal-gū* as a lover let down by a cruel beloved. Nor, at the other end of the *ghazal* spectrum, can he be regarded as a mystic poet. He was a Shīʿī and exceedingly proud of it. This emerges in his poetry in various forms, but it is not the key to his mastery as a poet. This lies in his command of many different genres, his virtuosity in the techniques, his positive approach to his métier and his apparent pride and joy in it.

The political situation in Dihlī made life there increasingly less congenial, and an exodus of poets gathered momentum. In 1754 Sawdā moved to Farukhābād: then in (?) 1771 to Fayḍābād (Fayzābād), where the Nawāb Shudjāʿ al-Dawla became his patron. The succeeding Nawāb Aṣaf al-Dawla founded a new capital at Lucknow in 1774, and took the

poet there with him, granting him a substantial salary for the rest of his life.

Though undoubtedly an architect of Urdu poetry, he retained many features of "Persian decadence", as later critics called it, but not, however, the passion for *iḥām* (*double entendre*). His vocabulary is rich, but predominantly Persian-Arabic. He revelled in difficult rhymes and metres. His poetry is full of energy, and at times vitriolic. Turning to the forms for which he is famous, he is recognised as a—possibly the—leading *ḥayāda-gū* (writer of odes) [see MADĪH, MADḤ. 6. in Urdu]. These include religious ones in praise of the Prophet and the Shīʿī Imāms, and secular ones in praise of nobles and rulers including Nawāb Ghazāl al-Dīn Khān on his birthday, and Nawābs Shudjāʿ al-Dawla and Aṣaf al-Dawla. There are also numerous poems of satire (*ḥadīth/hadīw*), which ranged from the amusing to the vulgar, and are often exaggerated. He also composed a number of *mathnawīs* and *marthiyās*. His poems in *murabbaʿa* and *mukhammas* and various other forms should be mentioned. He is also credited with introducing into Urdu verse what is termed *tamthiliyya shāʿiri* ("gnomic verse"), in which the thought expressed in the first hemistich of a verse is followed by an illustrative metaphor or simile in the second; this could be used in many verse forms.

Bibliography: Among a number of published collections of his poetry, *Kulliyāt Sawdā* by Nawal Kishōr, Lucknow 1936, can be recommended. Of critical studies of the poet, Khālik Anḍjūmān, *Mirzā Muḥammad Rafiʿ Sawdā*, Aligarh 1966, deserves mention. A useful selection of his poetry is found in Ḳadrat ʿAlī Shawḳ, *Ṭabaḳāt al-shuʿarāʾ*, ed. Nadhīr Aḥmad Fārūk, Lahore 1968, 119-71. Unfortunately, the earlier pages, including the biographical notes are missing from the original ms. of this section. Accounts of the poet are found in two general English sources for Urdu literature, namely Muhammad Sadiq, *A history of Urdu literature*, London 1964, 82-93, with many quotations in Urdu script, often with English translations: also Ram Babu Saksena, *A history of Urdu literature*, Aligarh 1927, 60-80, which contains no quotations. (J.A. HAYWOOD)

AL-SAWDĀ², more precisely, AL-KHARIBA AL-SAWDĀ² "the black ruin", the ancient Nashshān, an important archaeological site in the Djawf of Yemen, 102 km/63 miles to the north-east of Ṣanʿāʾ, still inhabited today, and adjoining the north-east of the modern settlement of al-Maṣlūb, the main centre of the Banū Nawf. It lies on the left bank of the Wādī l-Khārid (locally called al-Buḥayra), and the tell dominates the surrounding plain by a dozen metres. The ancient enceinte, ca. 1,200 m/3,940 feet long, encloses a rectangle 330 m/1,080 feet by 280 m/920 feet. It comprises a thick mass of unfired bricks on to which abut two walls faced with stone, one very carefully constructed facing the outside, and the other less so facing the interior; of these, there remains only a few stone foundations and a pile of sun-dried bricks. As in other sites of the Djawf, the curtain wall was reinforced at regular intervals with square-plan towers; several of these are still standing in the western part, the best preserved. There were four gates, all now in a very ruinous state, which can be discerned in the middle of each of the sides. Inside the town, the main visible traces are large footings of regularly-cut stone and pillars or architraves belonging to the gateways.

At 720 m/2,360 feet to the east of the town, a fine sanctuary, dedicated to the local god ʿAthtar dhū Riṣāf (*ʿitr d-Riṣf*) has been almost wholly preserved by

حسان انوشه، دانشنامه ادب فارسی: ادب فارسی در شبه قاره (هند، پاکستان، بنکادش)، جلد. چهارم، تهران ۱۳۸۰. ISAM ۱۳۷۵۹۹

سنگهاسن بتیسی

سودای دهلوی

Catalogue of the Persian Manuscripts in the Library of the India Office, 1/1106; Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum, 762-763, 1006; Mughals in India, 100, 117, 122, 264.

برزگر

سنگین بیگ میرزا ← سیرالمنازل

سوانحات ممتاز ← غلام ضامن

سوانح دکن ← منعم خان همدانی اورنگ آبادی

سودای دهلوی (saw.dā-ye.deh.la.vi)، میرزا محمدرفعی پسر محمد شفیع اصفهانی، دهلی، ۱۱۱۸ / ۱۱۲۵ - لکنو ۱۱۹۵ق، شاعر شبه قاره. اصلش از بخارا یا کابل بود. پدرش میرزا شفیع که برخی منابع نسبت او را اصفهانی نوشته اند پیشه بازرگانی داشت و در دوره اورنگزیب گورکانی (۱۰۶۸ - ۱۱۱۸ق) از کابل به دهلی رفت و در آن شهر نشیمن گزید. سودا در زادگاهش برآمد و در سخنوری از استادان بزرگی چون سلیمان قلی خان و داد، شاه حاتم دهلی و سراج الدین علی خان آرزو اصلاح سخن گرفت. نخست به خدمت پست علی خان، خواجه سرای دربار گورکانی، پیوست و سپس ملازمت امیرالامرا غازی الدین خان فیروز جنگ (- ۱۱۶۵ق) و پسرش عمادالملک را برگزید. پس از این که عمادالملک احمدشاه گورکانی را از پادشاهی برکنار کرد و عالمگیر دوم را به شاهی برداشت (۱۱۶۷ق) سودا به مقام ملک الشعرائی دربار عالمگیر رسید. با این همه، سودا که از اوضاع آشفته دهلی، به ویژه در نتیجه حملات پی در پی احمدشاه درانی، ناخرسند بود در ۱۱۶۸ / ۱۱۷۳ق آن شهر را ترک گفت و به فرخ آباد رفت و چندسالی را در درگاه احمدخان بنگش (- ۱۱۸۵ق)، نواب فرخ آباد، در ملازمت مهربان خان رند گذراند. در ۱۱۸۳ / ۱۱۸۵ق به فیض آباد و سپس به لکنو رفت و سال های پایانی عمرش در ملازمت نوابان اوده شجاع الدوله (۱۱۶۷ - ۱۱۸۸ق) و پسرش آصف الدوله (۱۱۸۸ - ۱۲۱۲ق) به سر آمد. چون درگذشت پیکرش را در امام باره آقاباقر در لکنو به خاک سپردند. سودا گرچه در آغاز شاعری به فارسی شعر می گفت، ولی سپس به پیشنهاد آرزو به سرودن اشعار اردو روی آورد و تا پایگاه برجسته ترین شاعران اردو سرا بالید. با این وجود، وی از

۱ / ۲۳۸۲ / ۵۷۰۱؛ ۴ - میرغلام حسین، از ارادتمندان سید سراج الدین و حضرت سید چراغ الدین، که به دستور آنان در ۱۹۲ق به نثر «فارسی شسته» درآورده است (موزه ملی پاکستان کراچی به شماره N.M.1961-1015)؛ ۵ - کشن داس باسیدو لاهوری پسر ملوک چند که در دوره اورنگزیب (۱۰۶۸ - ۱۱۱۸ق) برای ممدوح خود امیرالامرا جارالله از ترجمه ابن هرگرن تحریر تازه ای به دست داده و آن را کشن پلاس نامیده است (نسخه موزه بریتانیایی به شماره Add.5652 و نسخه دیوان هند)؛ ۶ - چند بن مادهورام؛ ۷ - لاله کنهیلال پسر دیال داس (شاید همان کنهیلال متخلص به هندی) که در حدود ۱۲۴۵ق با عنوان بکرم بتیسی به نثر فارسی درآورده است (گنجینه شیرانی دانشگاه لاهور به شماره ۴۰۰۲/۹۵۰)؛ ۸ - سید امدادعلی و شیوسهای کایته که هر دو از مردم گلاوتھی، ضلع بلند شهر (بخش میرته)، بودند، در ۱۸۴۵م آن را از سنسکریت به نثر فارسی برگردانیدند (نسخه شماره Or.1922 موزه بریتانیایی)؛ ۹ - قاسم گاهی که گویند یک داستان سنگهاسن بتیسی را با عنوان گل افشان به پیروی از بوستان سعدی سروده است؛ ۱۰ - سدهاسکه، متخلص به یمینی، که این اثر را به نظم فارسی درآورده است و نسخه ای از آن در کتابخانه موزه سالار جنگ در حیدرآباد دکن نگه داری می شود؛ ۱۱ - خواجه حسین مروی، از نوادگان علاءالدوله سمنانی، که به فرمان جلال الدین اکبر به ترجمه سنگهاسن بتیسی به نظم فارسی پرداخت، ولی موفق به اتمام کارش نشد و در ۹۷۹ق به کابل رفت و در همان جا درگذشت.

منابع: ادبیات فارسی در میان هندوان، ۴۱، ۸۷؛ داستان سوابی فارسی در شبه قاره، ۱۶۱-۱۶۲؛ فهرست مخطوطات شیرانی، ۳/۴۲۵؛ فهرست مشترک نسخه های خطی فارسی پاکستان، ۴/۲۱۳۸، ۲۱۷۰-۲۱۷۳، ۲۱۷۵، ۲۱۷۸، ۲۱۸۱، ۶/۹۹۷، ۱۰۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۸۱، ۱۴۱۴-۱۴۱۳؛ فهرست نسخه های خطی فارسی، ۵/۲۷۲۳-۲۷۲۴؛ فهرست نسخه های خطی فارسی موزه ملی پاکستان کراچی، ۹۱۷؛ فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش، ۳/۱۳۶۴، ۱۳۸۵؛ فهرستواره کتابهای فارسی، ۱/۳۲۶-۴۲۵، ۴۵۹، ۴۶۲، ۴۷۶؛ منتخب التواریخ، ۱/۶۷، ۳/۱۷۷؛ نگاهی به تاریخ ادب فارسی در هند، ۲۹۶، ۳۱۲، ۳۳۹، ۵۹۱؛ امیرحسین عابدی، «ترجمه آثار هندی به فارسی»، راهنمای کتاب، سال سیزدهم، شماره ۵ - ۷، ص ۳۹۲؛ طاهره صدیقی، «داستان سوابی در شبه قاره»، مجموعه سخنرانیهای نخستین سمینار پیوستگیهای فرهنگی ایران و شبه قاره، ۲/۱۱۸-۱۱۹؛

حسان انوشه، دا ننتشنامه ادب فارسی: ادب فارسی در شبه قاره (هند، پاکستان، بنگلادش)، جلد. چهارم، تهران ۱۳۸۰. ۱۳۷۵۹۹. ISAM

عبرت الغافلین

عبدی، غلام معین الدین عبیدالله

عبرت الغافلین (eb.ra.tol.qā.fe.lin)، کتابی به نثر فارسی نوشته میرزا محمد رفیع دهلوی، متخلص به سودا (- ۱۹۵ق)، در پاسخ انتقادهای میرزا محمد فاخر دهلوی، متخلص به مکین، بر اشعار تذکره اشرف (۱۷۳ق). سودا از شاعران ریخته گو، فارسی سرا و منتقد آثار فارسی در شبه قاره بود. نیاکانش از بخارا به هند کوچیده بودند. وی در دهلی به دنیا آمد، در لکنو زندگی کرد و پس از رفتن به اوده، ملازم وزیر الممالک نواب شجاع الدوله بهادر شد. سودا غزل، قصیده، مثنوی و هجو بسیار سروده است. افزون بر دیوان فارسی، چندین اثر فارسی و اردو از او به جا مانده است. وی از شاگردان سراج الدین علی خان آرزو و از استادان سخنوری روزگارش بود و بسیاری از شاعران آن زمان اشعارش را برای تصحیح نزد او می بردند. وی این اثر را به درخواست اشرف علی خان دهلوی، نویسنده تذکره اشرف، نوشت. اشرف علی خان این تذکره را که حدود صد هزار بیت از اشعار شاعران فارسی سرا را در آن گرد آورده بود، برای تصحیح به میرزا فاخر مکین سپرد و او بر بسیاری از اشعار استادان سخن فارسی ایراد گرفت. این اعتراضها نویسنده تذکره را بر آن داشت تا از سودا بخواهد پاسخ میرزا فاخر را بدهد. زمان نگارش عبرت الغافلین به درستی دانسته نیست و تنها بر اساس زمان نگارش تذکره اشرف می توان گفت که پس از ۱۷۳ق نوشته شده است. سودا به اصول نقد آشنا و در بررسی واژگان و سبکها بسیار موشکاف بود. او در این اثر، افزون بر پاسخگویی به انتقادهای مکین، نظریهها، فنون شاعری و معیارهای سخن سنجی روزگارش را بر شمرده و برخی اشعار مکین را نقد کرده است. عبرت الغافلین در پنج فصل تدوین شده است. فصل نخست آن در بیان انگیزه تألیف و ترتیب بخشهای کتاب است. مؤلف در فصل دوم اشعار هفتاد و دو شاعر فارسی زبان را نقل کرده است که میرزا فاخر به سبب درست نبودنشان بر آنها خط کشیده است. سودا در فصل سوم نکاتی را آورده که میرزا فاخر در اصلاح اشعار واقف بتالوی، عزت، غنی بیگ قبول، اشرف، میرزا خلیل، مولوی، میر عقیل کوثری، سرورخان عاقل، ناصر علی، شیخ آیت الله ثنا و شیخ محمد علی حزین لاهیجی، بر شمرده و آنها را با پاسخهایی که به آنها داده همراه کرده است. در فصل چهارم عبرت الغافلین هشت بیت از میرزا فاخر نقل شده که سودا بر آنها انتقاد داشته است. سودا در فصل پنجم اثرش، این ابیات را تصحیح کرده است. عبرت الغافلین در کلیات سودا به چاپ رسیده است (کانتور، ۱۳۳۴ق).

India office, 1/268, 853; Concise Descriptive Catalogue of the persian Manuscripts in the collection of the Asiatic Society of Bengal, 336; Dictionary of Indo-Persian Literature, 2; Mughals in India, 29.

م. اسماعیل پور

عبدی، غلام معین الدین عبیدالله ← خویشگی قصوری

عبدی قیصرشاهی (ab.di-ye.qey.sar.sā.hi)، شیخ محمد عبدالله خان فرزند شیخ یار محمد فرزند شیخ گل محمد، ۱۸۲۳ - گوجرانواله ۱۹۱۸م، شاعر شبه قاره. در خانوادهای بازرگان از مردم دهستان رسول نگر بخش گوجرانواله شهرستان وزیرآباد (در کشور کنونی پاکستان) به دنیا آمد. به دربار دلیپ سنگه، فرمانروای پنجاب (۱۸۴۳-۱۸۴۹م) پیوست و در شمار ملازمان او درآمد. چون انگلیسیها دلیپ سنگه را برکنار کردند (۱۸۴۹م) و به فرخ آباد بردند عبدی نیز در رکاب او بدانجا رفت، اما پس از اعزام دلیپ سنگه به انگلستان، عبدی به پنجاب بازگشت و به خدمت انگلیسیها پیوست. مدتی رئیس شهربانی شهرستان گکرمندی بود و در این دوره در تصوف به یکی از مشایخ صوفیه به نام کیسرشاه / قیصرشاه که سلسله معنوی او به میان میرقادری می رسید دست ارادت داد. سپس به سمت بازرس بخش گوجرانواله برگزیده شد (۱۸۶۵م) و بقیه عمر خود را در آنجا به سر برد. غلام حیدر جهلمی (۱۸۴۰-۱۹۲۶م) شاعر معروف پنجابی و مترجم غزلهای حافظ، به نام تحفة بینظیر، پسر عبدی است. عبدی به فارسی و اردو و پنجابی شعر می سرود. از آثارش: ۱- سی حرف نامه که تفسیر منظوم قرآن به اردو است و در آن دو قصیده فارسی عبدی، یکی در مدح عبدالقادر گیلانی و دیگری قصیده ای بی نقطه در حمد و ثنای خداوند، آمده است، ۲- غزلیات حافظ که ترجمه منظوم پنجاه غزل حافظ به زبان پنجابی است (لاهور، ۱۳۸۶ق).

منابع: ترجمه های متون فارسی به زبانهای پاکستانی، ۳۴۲-۳۴۳؛ دکتر وحید قریشی، «احوال و آثار عبدی قیصرشاهی مترجم دیوان حافظ»، دانش، شماره ۱۵ (پاییز ۱۳۶۷ش)، صص ۱۶۲-۱۸۴.

برزرگر

عبرت ارباب بصر ← شهود مانکیپوری